

Mürsəl İrəvanlı,
Yazıçı-publisist,
M. Qorki adına
Beynəlxalq
mükafat laureatı
Gəncə şəhəri

XII yazı

...İndi gəlin papağımızı qabağımıza qoyub dərin-dərin düşünelim: Bu və ya başqa yerdə əhalinin milli tərkibini əsas götürməklə tarixən yaranmış dövlət ərazi bölgüsünü dəyişmək, dövlət xəritəsini qayçılamaq üçün əsas ola bilərmi? Ola bilsə, biz Avropanın göbündə üç milli icmaddan ibarət olan İsveçrə federasiyasının alman dilli kantonlarının Almaniya Respublikasına qatılmasına səs verə bilərikmi? Amerikanın şimalında yerləşən Kanadanın götürək: Bu gözəl ölkə də başlıca olaraq iki milli icmaddan ibarətdir və bunlardan biri olan Kanadalı fransızlar çoxdan muxtariyyət istəyirlər. (Halbuki belə bir muxtariyyəti biz Dağlıq Qarabağ ermənilərinə yüz il bundan qabaq vermişdik). Lakin bəzi kanadalı-fransız ekstremistləri ilə biz də Kanadanın şərq əyalətlərinin Kvebek şəhəri ilə Fransa respublikasına qatılmasına barədə hay-küy qaldırısaq yaxşı vətəndaşlar sayıla bilərikmi? Axı, İsveçrə və Kanada tarixən yaranmış olan, böyük siyasi ənənəyə söykənən dövlətlərdir. Hər iki halda deyilən variantlar ağılsız oyunbazlığa bənzəyirsə, bəs nə üçün belə bir oyunbazlıq Müstəqil Azərbaycan üçün mümkün sayıla bilər? BMT-nin Baş Məclisi 24 oktyabr 1970-ci ildə ayrıca bir Bəyanat qəbul etmişdir. Burada deyilir: "dövlətlər arasında ərazi mübahisəsi qalxarsa, onlar bu günə kimi yaranmış olan dövlət ərazi bölgüsünə riayət etməlidirlər".

1975-ci ildə Helsinkidə yekun sənədinə imza atmış Avropa dövlətləri də "mövcud dövlət sərhədlərini toxunulmaz saymaq barədə razılığa gəlmişlər. Çünki belə olmazsa, hər hansı bir torpaq iddiası bizə yeni Olster və ya yeni Yaxın Şərq bəxş edə bilər..." Hadisələrin axarından görünür ki, qəbul edilmiş hüquqi sənədlərin erməni şovinistləri üçün heç bir əhəmiyyət və təsiri yoxdur. Onlar de-fakto (faktiki olaraq) ələ keçirdikləri torpaqlarda öz istedikləri kimi hərəkət edir, bu torpaqların istisman üçün xarici şirkətlərin axınını davam etdirirlər. Qoy olsun. Ancaq millətçilərin özləri də yaxşı başa düşürlər ki, bu "gəlhagel" müvəqqəti xarakter daşıyır. Gec-tez onlar bu torpaqları tərk edəcəklər. Necə ki, yüzillik müharibələrdən sonra Avropalılardan Afrika qitəsinə tərk eden kimi...

Torpaq paltar deyil yamaq götür. Dünnyada hər hökmi bir zaman verir. Vaxt yetişəndə qəhrəman xalq oğulları, düşməni istedikləri vaxt parçalı mebel üstündəki tox kimi torpaqlarımızdan silib-süpürüb ata bilərlər. Əgər atmağı bacarmasalar onda Dağlıq Qarabağda yaşamış – sözümlü dünist mənasında Azərbaycan cəmiyyətinə baş ucalığı bəxş etmiş Molla Pənah Vaqif, Molla Vəli Vədadi, Xurşid Banu Natəvan, Qasim bəy Zakir, Nəcəf bəy Vəzirov, Əbdürəhim bəy Haqverdiyev, Süleyman Sani Axundov, Mirzə Camal Cavanşir Qarabaği, Əhməd bəy Cavanşir kimi klassiklərin, Üzeyir bəy və Zülfüqar bəy Hacıbəyovlar, Cabbar Qaryaqdı oğlu, Sadıqcan, Seyid Şuşinski, Xan Şuşinski, Bülbül, Fikrət Əmirov, Rəşid Behbudov, Bəhrəm Nəsimov və s. kimi musiqi xadimlərinin, Mir Möhsün Nəvvab, Firudin bəy Köçəri, Xudu Məmmədov və başqa alimlərin ruhu qarşısında borclu qalınq. Bu ruhları bizi asla bağışlamaz.

Ermənilərin tərtib etdikləri "Arşaq erməni dövləti" xəritəsində Şuşa şəhərini "dövlət" in paytaxtı kimi göstərmişlər. İddia edirlər ki, şəhəri guya

Vərəndə məliyi Məlik Şahnəzər 1756-1757-ci illərdə tikdirərək Pənah xana bağışlamışdı. Erməni "tarixçi"lərinin bu uydurmaları kökündən yalandır. Tarix S.A.Ağayan tərəfindən təhrif edilmişdir. Nəyə görə? Ona görə ki, Pənah erməni məliyi, Pənah xanın qudası Şahnəzərin adı var.

Hicri 1170-ci il tariximizin 1756-1757-ci ilinə uyğundur. Bu tarix bizdə şübhə oyadır. Ağdamda Pənah xanın qəbri üstündəki mərmər başdaşı kitabəsinin mətnindən görüldüyü kimi o,

şa yox, Novruz olmuşdur. Sadəcə olaraq Pənahəli xanın zamanəsində onun qızı Gövhər ağa buradakı məscidi bərpa etmiş, iki dağ arasında Əsgəran, Ağoğlan qalaları, Şuşa qalasının hasan, özünün imarəti, Xəzinə dəresində imarət və otaqlar, Xan bağı imarətləri, Ağdam bazarının hasan və s. tikdirmişdir. Pənahəli xanın dövründə qala nisbətən böyüyərək iri bir şəhərə çevrilmişdir.

1751-ci ildə Əfqanlı Azadxan İrəvanı mühasirəyə alarkən Şuşa nəinki var idi, hətta orada "Pənahabad" adlı pul da kəsilirdi". (Bax: A.Bakıxanov. "Gülüstan-İrəm", rus dilində, səh. 130, Bakı, 1926).

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki,

baycan musiqisinin tarixini yaratmış və onu yalnız öz vətənlərində deyil, eyni zamanda yaxın və Orta Şərqi başqa ölkələrində təmsil edirlər. (Bax: V.Vinoqradov. "Üzeyir Hacıbəyov və Azərbaycan musiqisi" Moskva, 1939-cu il, səh. 9-19, rus dilində).

Bu yerlərdə gəzir Vaqifin şux gözəli, Ruhunu burdan alıb Natəvanın qəzəli

- deyən şair haqlı imiş.

Otuz ildən artıqdır ki, Dağlıq Qarabağ bizdən ayrı düşüb. Övlad anasından ayrı düşən kimi. Ermənilər de-fakto ona yiyələnilər. Onlar istedikləri kimi bu torpaqları istismar edir, bir tərəfdən qurur, digər tərəfdən isə

nimsəmək, başqasının torpağına yiyə durmaq, maddi və mənəvi sərvətlərini oğurlamaqla guya öz "qədim"liyini sübuta yetirməklə məşğul olan ermənilər əslində bəşəri cinayət törətməkdədirlər.

Heç kəsə sirr deyil ki, qədim mədəniyyət abidələrinə görə Azərbaycan yer kürəsinin ən zəngin ölkələri sırasındadır. Ən qədim insan məskənlərindən biri olan bu ulu torpağın bu gün zəbt edilmiş əraziləri ilə yanaşı, qiymətli mədəni sərvətləri də talanmış, yaxud da yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi "özününküləşdirilmişdir".

Əldə etdiyimiz məlumatlara istinad etməklə deyə bilərik ki, ermənilər işğal etdikləri ərazilərdə bütün eksponatları ilə birlikdə 24 muzey və 6 şəkil qalereyasını, 507 tarixi memarlıq abidəsini, 100-dən çox arxeoloji abidəni qəzet ediblər. Ən əsas dünyanın qədim insan məskənlərindən biri sayılan, yüz min illər öncə azixantrop (Aşöl) insanların məskunlaşdıqları Azix mağarasının vandalizm əsirliyinə düşməsidir. Ermənilər tərəfindən əsir edilmiş Füzulə rayonu ərazisində yerləşən Azix mağarası keçmiş SSRİ-də ən nəhəng qədim insan məskəni sayılırdı. Quruçayın şux sahilində, dəniz səviyyəsindən 900 metr hündürlükdə yerləşib. Üst-Yura yaşlı əhəngdaşlarından əmələ gəlmişdir. Mağaranın uzunluğu 215-220 metrə bərabər idi. Mağaraya iki tərəfdən giriş vardı. Azix mağarası tarixi-arxeoloji əhəmiyyətinə görə, 1969-cu ildə dövlət mədəniyyət qoruyucu elan edilmişdi. Unikal struktura, tutumuna görə Azix mağarası doğrudan da bənzərsiz idi. Bu tipli mağaraya, həmçinin işğal olunmuş ərazilərdən Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl, Kəlbəcər, Xocavənd və Şuşa rayonlarında rast gəlinirdi. Onlardan bir neçəsi hələ sovetlər birliyi vaxtından tarixi abidə kimi dövlət tərəfindən qorunub, mühafizə olunurdu.

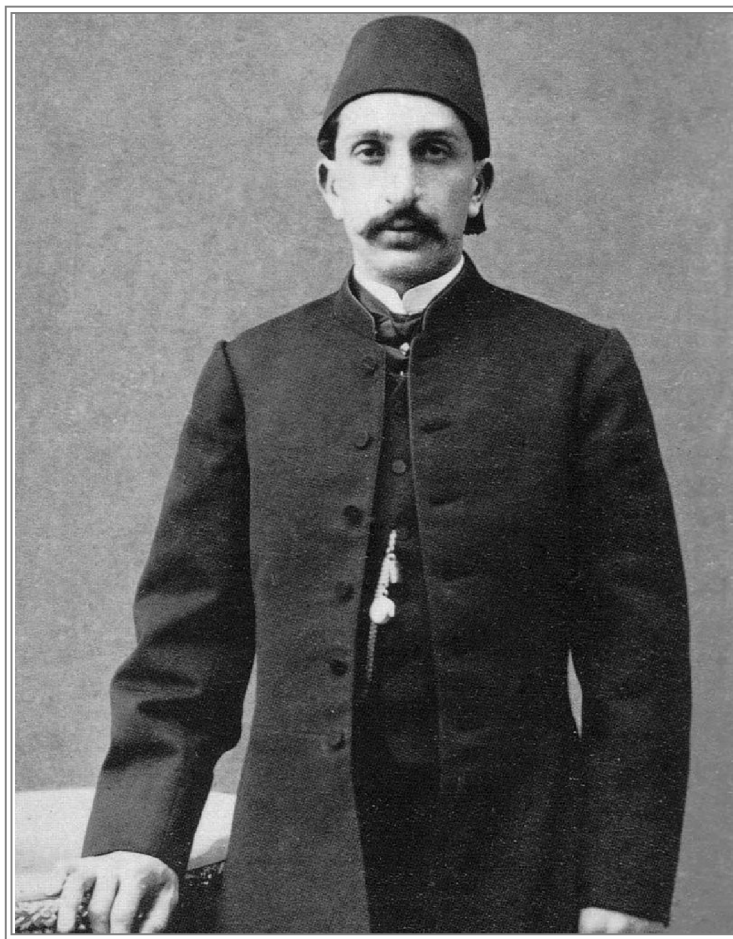
Dağlıq Qarabağdakı Hadrut rayonunun Böyüktağlar kəndinin cənubunda yerləşən, əhəngdaşları oksfordimerik əsrinə aid edilən Tağlar mağarası 22 metr uzunluğunda idi. Cəbrayıl rayonunun Dağ Tumas kəndinin şərqində əhəngdaşı seron əsrinə aid edilən "Divlər sarayı" mağarası ecazkar görünüşü, təbii strukturu ilə seçilən, otuz metr uzunluğu olan mağara qədim insanların sığınacaq yerlərindən biri olmuşdur.

Şuşa rayonu ərazisində isə iki ədəd qorunan mağara vardı: Qaxal və Qaralınak mağaraları. Bunlardan birincisi daş dövrünə aid olub 114 metr uzunluğundadır. Qarqarçayın sol sahilində yerləşirdi. İkinci mağara da tipon yaşlı əhəngdaşı dövrünə aid olub 72 metr uzunluğunda idi. Bu mağara Daşaltı kəndinin yaxınlığında, Qarqarçayın sahilində yerləşirdi. Təvəzüzə məruz qalmış adıçəkən rayonlardakı tarixi abidələr bunlarla məhdudlaşmır. Məsələn, Cəbrayıl bölgəsinin Tağlar kəndində e.ə. üçüncü minilliyə aid edilən Sikkor tikintiləri, b.e.ə. V əsrdə aid edilən on bir aşınmış Xudafərin körpüsü (eyni adlı kənd də, Araz çayı üzərində inşa olunub). Ondən 800-900 metr aralıqda, VII əsrdə salınmış on beş aşınmış Xudafərin körpüsü, Şıxlar kəndi yaxınlığında eyni adlı türbə (Şıxlar türbəsi, XIV əsr), V-VI əsrlərə aid edilən Sirk qalası (Sirk kəndi), Çələbilər kəndindəki Hacı Qaramanın məzarı (XIV-XV əsrlər), Başkəsik günbəz (XIII-XIV əsrlər), Dağ Tumas kəndi, Qız qalası (XVI-XVII əsrlər) Xələfli stansiyası, Çələbilər kəndindəki XVI əsrin yadigar Çələbilər məscidi, Xub-yarı kəndindəki qədim türk qəbiristanlığı (XIV-XV əsrlər) və Səkkiz qardaş türbəsi (XIV əsr) mövcuddur. Diridəğində şiraxan və Mazannəne ziyarətçisinin qalıqları, Dirə qalası, Cəbrayıl ata ziyarətçisi və rayon ərazisində tapılmış çoxsaylı qədim qəbirələr və qəbirüstü abidələrin hansı tarixə mənsub olduğu hələlik bəlli deyil və öyrənilməsi vacibdir...

(ardı var)

Sultan Əbdülhəmid:

"Erməni məsələsini ermənilərin axırına çıxmaqla həll etmək olar"

1758-ci ildə vəfat etmişdir.

Əgər şəhərin əsası hicri 1170-ci ildə qoyulduğunu inansaq, onun əsasının Pənah xanın ölümündən iki il qabaq qoyulmuş olduğunu etiraf etməyimiz lazım gələcəkdir. Bu isə Pənah xanın həyatından bizə məlum olan faktlarla daban-dabana ziddir. Hicri 1170-ci ili Şuşa qalasının binası tarixi kimi qəbul etmək olmaz. Bu tari-

ermənilər, xüsusən də onların havadarları Azərbaycan milli mədəniyyətinin tarixində Qarabağın, onun üzük qaşığı olan Şuşanın rolunu ya görmək istəmir, ya da ki, qulaqardına vururlar. Ancaq buna baxmayaraq həqiqəti söyləyənlər az-çox erməni müəllifləri də var. Baxaq görək erməni musiqişünası V.Korqanov 1908-ci ildə nə yazmışdır: "...Zaqafqaziya musiqi xadimlərinin

dağıdır, tarixi məkanları məhv edirlər. Qəbiristanlıqları ağır texnikanın köməyi ilə süpürüb kənara atır, yerində nar-kotik bitkilər əkirlər.

Daşnak vandalları bax beləcə, işğal etdikləri ərazilərə divan tuturlar.

Uzaq, tarixi keçmişdə – bizim eradan əvvəl və eramızdan birinci minilliyinin ortalarında mövcud olmuş vandallar german tayfalarının bir qanadı idi. Daim bəd əməllərinə görə sıxışdırılan vandallar V əsrdə Şimali Afrikanı işğal edib krallıq yaratdıqdan sonra bir dövlət kimi tez-tez basqın etdikləri digər ölkələrin varidatları hesabına müəyyən müddət yaşaya bildilər.

Vandal krallığı illərində Roma mədəniyyəti bütövlüklə dağıdılmışdı. Xüsusilə katolik kilsələri vandallar tərəfindən tar-mar edilmişdi. Amansız qarətələr sayəsində ələ keçirilmiş sərvətlər qənimət kimi daşınmışdı. Vandalları bu cür biabırçı, görünməmiş hərəkətləri sonralar tarixə bədnam vandalizm adı ilə əbədi həkk olundu.

İndi ifrat qarətçilik, xüsusən də maddi və mənəvi sərvətlərin vəhşicəsinə məhv edilib yer üzündən silinməsi təbii olaraq vandalizm adlandırılır. Qoca tarix belə eybəcərliklərin çox şahidi olub. Məsələn, Zerdüştçülüğün nişanələrinin məhv edilməsinə yönəldilmiş vəhşiliklər, xüsusilə atəşpərəstlik məbədlərinin dağıdılması (istər Makedoniyalı İsgəndər, istərsə də sonralar ərəb xilafəti tərəfindən), İkinci Dünya savaşında alman faşistlərinin şəhərləri və sənət əsərlərini dağıtması, habelə "Taliban"ların Əfqanıstanda Budda məbədlərinə qarşı aqressiv – dağıdıcı münasibətləri də vandalizmin nümunələridir.

Otuz ildən artıq bir müddətdə düşər olduğumuz Qarabağ savaşında erməni işğalçıların zəbt etdikləri

Başqa xalqın tarixi hesabına "öz tarixini yaratmaq", abidələrini mənimsəmək, başqasının torpağına yiyə durmaq, maddi və mənəvi sərvətlərini oğurlamaqla guya öz "qədim"liyini sübuta yetirməklə məşğul olan ermənilər əslində bəşəri cinayət törətməkdədirlər.

Heç kəsə sirr deyil ki, qədim mədəniyyət abidələrinə görə Azərbaycan yer kürəsinin ən zəngin ölkələri sırasındadır. Ən qədim insan məskənlərindən biri olan bu ulu torpağın bu gün zəbt edilmiş əraziləri ilə yanaşı, qiymətli mədəni sərvətləri də talanmış, yaxud da yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi "özününküləşdirilmişdir".

xi daha düzgün təyin etmək məqsədilə bir qədər geriye nəzər salmağa ehtiyac duyulur. XV əsr erməni xatirə yazılanın (Qrikor Varanski) məlumatına görə isə, qala hələ üç əsr əvvəl, 1482-ci ildə türksoylu Qara Yuluq Osman bəy tərəfindən inşa edilmişdi. Pənahəli xan isə sonralar onu bərpa etdirmiş, möhkəmləndirmiş, abadlaşdırmışdı.

Bu fikri A.Bakıxanov da təsdiq edir. O, "Gülüstan-İrəm" əsərinin bir köşəsində yazır: "Şuşa Azərbaycanın Təbriz kimi qədim şəhərlərindən biridir. Onun adı heç də Pənahabad, Şu-

– çalığı və xanəndənin, şeir, musiqi və mahnıların füsunkar vətəni olan Şuşa verirdi. Bütün Zaqafqaziya üçün bir konservatoriya rolunu oynayan bu şəhərdən hər mövsümdə, hətta hər ay Zaqafqaziya yeni mahnılar, yeni motivlər gəlirdi" (Bax: V.Y.Korqanov. Kavkazskaya muzika, Tiflis, 1908, səh. 28).

Rus mütəxəssisi V. Vinqradov yazır: "Şuşa şair və musiqi istedadlarının beşiyidir. Bu füsunkar məkanın xoş avazlı xanəndələri Zaqafqaziya dənizlərində də geniş şöhrət qazanmışlar. "Şuşa musiqiçiləri" Azər-

Azərbaycan torpaqlarında həyata keçirdikləri ifrat qarətçilik fəaliyyəti isə ənənəvi vandalizmin kölgədə qoydu. Erməni vandalizminin o birilərindən fərqi ondadır ki, işğalçılar qarətçiliklə kifayətlənmir, əldə etdiyi qəniməti mənşə baxımından özününküləşdirməyə çalışırlar.

Məsələn, qədim Azərbaycanda mövcud olmuş Alban kilsələrini "erməni kilsəsi" kimi təqdim edir, milli-mədəniyyət nümunələrini, tarixi abidələri "erməniləşdirməyə" cəhd göstərirlər.

Başqa xalqın tarixi hesabına "öz tarixini yaratmaq", abidələrini mə-